

בשבילי אורייתא - ווארקא

לז"נ הגה"צ רבי שמחה בונם ליברמאן זצ"ל והרבנית הצדיקת חוה שאשא מווארקא

הרב יצחק מאיר ליברמאן שליט"א

עשירה בטבת

בערב שבת

הלכה ומנהג

גיליון רל"ח

טבת תשפ"ה

יו"ל ע"י:

בשבילי אורייתא - ווארקא

הרב יצחק מאיר ליברמאן שליט"א

רחוב אמרי ברוך 1א

בני ברק
ישראל

Bishviley Orayso - Vurke

1 a Imrei Baruch st

Bnei Brak

Israel

bishvileyorayso@gmail.com

כל הזכויות שמורות

©

גליון רל"ח

טבת תשפ"ה

לעילוי נשמת

איש חוקי והמויחד שבאנשים, רוקח צדיקה וחסד, מוקדן רבם ותלמידיהם,
פיוז טנו לאביונים, מעורר לבבות בתפילותיו,
אחוב ותמיד על הביות, טוב לב, עניו ושפיל רות,

תהיה ר' **חיים בער ירמיהו ליברמאן** ז"ל

בן **אדאמ"ר הגור"צ רבי שמחה בונם ליברמאן** זצוק"ל

שלכ"ק בשבת קודש פ' 'זאתה תבנה' וגו' "דקחו אליך" וגו'

ט' באדר תשע"ח

ת.צ.צ.ה

תוכן עניינים

- **פרק א' - עשרה בטבת עמוד ה'**
  - חומר הצום
  - תשובה בתענית
  - ח'ט' טבת, תענית צדיקים
- **פרק ב' - החייבים בתענית עמוד ו'**
  - החייבים בתענית
  - חולה
  - זקן תשוש
  - עוברות מניקות
  - יולדות
  - קטנים בצום
  - חתן
  - חתן מתחתן אחרי י' בטבת
- **פרק ג' - אכילה בליל תענית עמוד ז'**
  - בליל התענית
  - מלוח מלכה
  - תנאי לפני השניה
  - תנאי לשתייה
- **פרק ד' - הלכות בצום עמוד ח'**
  - שטיפת הפה
  - צחצוח שיניים
  - תרופה
  - רחיצה**
  - טבילה
  - בליעת רוק
  - בירך על מאכל
  - אכל בשוגג
  - עננו כשאכל בשוגג
- **פרק ה' - סדר תפילה עמוד י'**
  - ענני בשחרית
- שכח עננו
- סליחות
- קריאת התורה
- פסוקים בקול
- עלייה לתורה לאינו מתענה
- כמה מתענים
- ש"ץ נתמלא זקנו
- ש"ץ בטלית
- **פרק ו - תפילת המנחה עמוד יב**
  - קריאה ומפטיר במנחה
  - עננו במנחה
  - נשיאת כפיים
  - נשי"כ מנחה גדולה - פלג המנחה
  - כהן שאינו מתענה
  - ש"ץ שאינו מתענה
  - עלייה לתורה במנחה
  - הגבה גלילה והוצאה
  - אוכל שיעורים
- **פרק ז' - עננו עמוד יג**
  - עננו לילדים
  - עננו לאוכל
- **פרק ח' - הנהגות בצום עמוד יד**
  - נגינה**
  - צדקה
  - רמזי צדקה
  - נישואין
  - נישואין בי' טבת
  - בר מצוה
- **פרק ט' - ברית מילה עמוד טו**
  - סדר סליחות
  - צום בעל ברית

שתיית כוס יין
מציצה

• פרק י' - פדיון הבן

עמוד טו

פדיון ביום, סעודה בלילה
פדיון לפנות ערב
פדיון במוצאי הצום

• פרק יא - עשרה בטבת

בערב שבת עמוד טז

רחיצה

טעימת תבשיל בכל תענית

טעימת תבשיל בערב שבת

מנחה

קריאת התורה נפ"א

עננו, אבינו מלכינו

השלמת תענית

קידוש

שעה שישית

קידוש במקום סעודה
שתיית קפה
שתיית חלב
פדיון הבן

• מעלת היום

עמוד יח

יום דין

להטהר ולשוב בתשובה

צום בעיקר מפני התשובה

יעקב אבינו נקבר בעשרה בטבת

• פרק יב - ניטל

עמוד יט

לימוד תורה בליל

חשבון למניינם

להתעורר בחצות

עריכת שמחות

פרק א' - עשרה בטבת

פה אָמַר יְדוֹד צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי
צוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה
וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֻמַּת וְהַשְּׁלוֹם אַהֲבוּ. (זכריה ח' י"ט)

עשרה בטבת

א. בעשרה בטבת סמך מלך בבל, נבוכדנצר הרשע, על ירושלים והביאה במצור ובמצוק ומוזה נמשך חורבן בית המקדש (רמב"ם פ"ה מהל' תענית הל' ב'. טור וש"ע סימן תקמ"ט משנ"ב ס"ק ג').

חומר הצום

בן אדם פְּתוּב {כְּתָב} לֶף אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמוּךְ מְלֶךְ בְּבַל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעָצֶם הַיּוֹם הַזֶּה: (יחזקאל כד ב')

ב. שונה בחומרתו צום י' בטבת משאר תעניות, שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה" (יחזקאל כ"ד ב') כמו ביום הכיפורים (אבודרהם (סדר תפילות ותעניות), מובא בבית יוסף סימן תק"נ, ושואל מנין לו זה).

אבל בס' מנחת חינוך (מצוה ש"א) סובר שגם צום י' בטבת, זמנו כל החודש העשירי-טבת, וברעת תורה (סי' תק"ן סעיף ג') כתב שדעת רש"י (מגילה ה. ד"ה אבל) כתב שאם חל י' בטבת בשבת, נדחה ליום א'. ומציין לתשו' שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' קע"ט).

תשובה בתענית

ג. כל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם וכו' ולכן חייב כל איש לשים אל לבו לפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית. (רמב"ם שם הל' א'. משנ"ב סימן תקמ"ט ס"ק א').
וישמור עצמו מן הכעס (של"ה מס' תענית ד.: משנ"ב סימן תקס"ח ס"ק נ').

ח"ט טבת, תענית צדיקים

ד. בימים ח' ט' בטבת, תענית צדיקים, מפני צרות שאירעו בהם לאבותינו.
ח' בטבת: תורגמה התורה יונית (שו"ע סי' תק"פ ב', ובנוסח הסליחות), בימי תלמי המלך, והיה חושך בעולם שלשה ימים.
ט' בטבת: כתב השו"ע (סי' תק"פ ב') לא נודע איזו היא הצרה שארע בו. בס' כל בו (סי' ס"ג, ט"ז ומג"א שכך איתא בסליחות) שמות בו עזרא הסופר וי"א גם נחמיה בן חכליה. (ראה משנ"ב סי' תק"פ ס"ק י"ג)
במגילת תענית (דפוס וילנא) כתב המפרש בט' בטבת נולד אותו האיש, ומעלה חשבון לדבריו, ומוזה תבין למה לא כתבו רבותינו ז"ל מפני שיראו לכתוב שגורו תענית על זה היום (מובא הג' והערות טור סי' תק"פ).

פרק ב החייבים בתענית

חיוב תענית

ה. חייבים להתענות העשרה בטבת מפני הדברים הרעים שארעו בה (שו"ע סי' תקמ"ט א').

ו. כל איש ואשה הבריאים, מגיל הכנסם לעול מצוות, חייבים להתענות בעשרה בטבת (שו"ע סי' תק"נ).

חולה

ז. חולה, גם שאין בו סכנה, פטור מלהתענות. ואסור לו להחמיר על עצמו (חיי אדם כלל קל"ג ס"ק ו'. משנ"ב סי' תק"נ ס"ק ד').

ומכל מקום יאכל בצנעא (מטה אפרים סי' תר"ב ס"ק כ"ב. תשו' מנחת אלעזר ח"ג סי' ג').

זקן - תשוש

ח. תשושי כוח, או זקנים שהצום צער גדול להם, לא יתענו (רוח חיים אות א'. כפה"ח סי' תק"נ ס"ק ו').

עוברות ומניקות

ט. עוברות ומניקות, פטורות מלהתענות.

(עי' ברמ"א סי' תק"נ סעיף א'; ובשעה"צ שם ס"ק ג'. ובזמנינו שהנשים חלושות, מורין הרבה מגדולי ההוראה שלא יצומו. בס' תורת רבינו שמואל סלנט (או"ח סי' י"ז). הליכות שלמה (פ' ט"ז הע' 2). תשובה מאהבה. הגר"י פישר)

יולדת

י. יולדת, כל זמן שעדיין חלשה מהלידה נחשבת כיוולדת (מחז"ב סי' תק"ן קו"א ס"ק א'. כפה"ח ס"ק כ"ח).

וכתב המהרש"ם, אפשר שכל כ"ד חודש אינה צריכה להתענות (כדאי' בנדה ט. שו"ע יו"ד קפ"ט ל"ד. שכל כ"ד חודש אבריה מתפרקין) ובפרט אם מרגישה חולשה אין לה לצום (מהרש"ם בדעת תורה סי' תק"נ. וכ"ה בס' אבן ישראל ח"ט סי' ס"ב אות ט').

קטנים בצום

יא. אין מוחכים קטנים בצום (מהרש"ם דעת תקנ"ד ו'. משנ"ב סימן תק"ן ס"ק ה'. ראה הליכות שלמה תעניות פ' י"ג שלא היתה דעתו נוחה ממה שנערים צמים כמה צומות לפני הבר מצוה).

מכל מקום לא יאכילם מאכלים של תענוג (מג"א סי' תק"נ ס"ק ב'. משנ"ב שם ס"ק ה').

חתן

יב. חתן בתוך שבעת ימי המשתה, נוהגים שמתענה (אבילות רבים דוחה רגל דיחיד. ראה בה"ל סי' תקמ"ט מהריטב"א סוף תענית. ומשנ"ב סי' תק"נ ס"ק י"ב. קצשו"ע סי' קכ"א ס"ז).

בבן איש חי (ח"א פ' שופטים) כתב **שיש סוברים שאין החתן מתענה**, וכן נהגו בבגדד. וכן דעת הגר"א, מובא בשעה"צ סי' תרפ"ו ס"ק ט"ז).

יג. וחתן שמתחתן אחרי י' בטבת, חייב לצום בי' בטבת,

ואם לא יהיה בכוחו להתענות ביום חופתו לא יתענה אז, ויאכל וישתה רק כפי הצורך ולא מותרות, ויזהר ממשקה המשכר (תשו' אגרות משה או"ח א' סי' קס"ז. מבית לוי עמוד קמ"ז).

פרק ג אכילה בליל התענית

יד. ליל התענית, מותר לאכול ולשתות עד עמוד השחר (שו"ע סי' תק"ג סעיף ב') אבל אם ישן, אינו חוזר לאכול אלא אם התנה (שו"ע סימן תקס"ד).

חצי שעה לפני עלוה"ש

טו. תוך חצי שעה לעלות השחר אסור להתחיל לאכול, יותר מכביצה פת (שו"ע סי' פ"ט סעיף ה'. משנ"ב ס"ק כ"ז).
לפני תענית יש מוקילין ממש עד לעלות השחר כיון שכל אכילתו משום צום, מעלוה"ש אין חשש שיימשך (בצל החכמה ח"ג סי' נ"ב).

סעודת מלוה מלכה

טז. כשהל צום ביום ראשון, אז במוצאי שבת, יכול לסעוד סעודת מלוה מלכה בסעודה עם בשר (כמ"ש המג"א סי' ש' שטוב לכתחילה להדר סעודת מלוה מלכה בבשר או שאר תבשילין, מביאו משנ"ב שם ס"ק א').

תנאי לפני השינה

יז. אם רוצה להשכים ולאכול לפני עלות השחר, צריך להתנות לפני השינה (שו"ע סי' תקס"ד משנ"ב שם ס"ק ד').

אם התנה לאכול, שתייה בכלל, אבל אם התנה לשתות אין האכילה בכלל (תוס' חיים כלל קל"ב ס"ק י"ח).

תנאי לשתייה

יח. ולעניין שתייה, אם רגיל לשתות בבוקר, אין צורך להתנות אבל לכתחילה ראוי להתנות גם לשתייה (עי' רמ"א סי' תקס"ד, משנ"ב שם ס"ק ו').

פרק ד הלכות בצום

שמיטת הפה

יט. אין לשטוף את הפה (שו"ע סימן תקס"ז סעיף ג) ובמקום צער, יש להתיר רחיצת פה במים, רק שיהיה ביותר לכופף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו (משנ"ב שם ס"ק י"א).

צחצוח שיניים

כ. במקום ריח רע מהפה, דעת המנחת יצחק (ח"ד סי' ק"ט) שיכול לצחצח שיניו ויזהר מלבלוע כלום.

תרופה

כא. מי שצריך לקחת תרופה, יבלענו בלי מים. ואם אינו יכול, מותר לשותות מעט מים כפי צורך הבליעה (תשו' הלכות קטנות ח"ב סי' צ"ז. באה"ט סי' תקס"ז ס"ק ז). כפה"ח סי' תקנ"ד ל"ד). ואין צורך לפגום טעם המים (הליכות שלמה פט"ז ס"ג).

רחיצה

כב. מותר להתרחץ ב' בטבת (שו"ע סימן תק"ן סעיף ב) ובעל נפש ימנע מלהתרחץ בחמין, אבל פניו ידיו ורגליו מותר (משנ"ב שם ס"ק ו, שעה"צ ס"ק ח' ט).

טבילה

כג. טבילה במקוה לפני התפילה, מותר ביום התענית גם במקוה חמה (א"א בוטשאטש. שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז. צי"א חלק י"א סי' נ"ז גבי ט' הימים וכ"ש כאן).

נגינה

כד. אין לשמוע נגינה או ריקודין בתענית (קיצושו"ע סי' קכ"ב א'. תשו' אבן ישראל ח"ז סי' כ"ח).

בליעת רוק

כה. מותר לבלוע רוקו (משנ"ב סי' תקס"ז ס"ק י"ג מהמג"א ס"ק ח'. הגם דשותה משקין שאינן ראויין לשתייה, פטור אבל אסור, הכא שאני כיון שאין כוונתו כלל לשתייה. ובערוה"ש ס"ד, שא"א שלא לבלועו, שאל"כ נצטרך לרוק כל היום)

בירך על מאכל

כו. שכח ובירך על מאכל, וזוכר מהצום לפני שטעם, יאמר ברוך ש"כ מ' ל'ו' (שערי תשובה סי' תקס"ח ס"ק א'. דעת תורה. שבט סופר או"ח סי' כ"ה. ובס' תשובות והנהגות ח"א סי' שכ"ט כתב שיכניס בפיו מעט מאכל ולא יבלע, אלא מיד יפלוט היטב).

אכל בשוגג

כז. אם אכל בשוגג אין לו להמשיך לאכול (שו"ע סי' תקס"ח סעיף א'. משנ"ב שם ס"ק א') וישלים התענית.

(ראה תשו' ארץ צבי (ח"א סי' ע"ט) שיש שני דינים בתענית א. מצות תענית. 2. איסור אכילה לסגף גופו, ולכן מי שאכל וביטל התענית, מ"מ מחמת הדין ב', איסור לו לאכול).

ואין צריך להתענות יום אחר (שעה"צ תקס"ח שם ס"ק ב'). ואם כוונתו לכפרה, יצום ביום אחר (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ח') ואם קשה לו להתענות, כתב המטה אפרים (סי' תר"ב סכ"ג) כיון שתענית זה היא רק לכפרה, יכול לפדותו בממון. וכ"ה בכפה"ח (סי' תקמ"ט ס"ק ז') ועיי"ע בכפה"ח שם הדין אם אכל במזיד.

עננו כשאכל בשוגג

כח. אם אכל בשוגג, יכול לומר עננו בתפילתו (משנ"ב שם ס"ק ג'). ראה תשו' שבט הלוי ח"ה סי' ס' ס"ק ד', שמחלק בין אם אינו מתענה כלל אינו אומר עננו, ובין אם שכח ואכל, שחייב להמשיך תעניתו, אז יאמר עננו. ובתשו' שבט הלוי ח"ה סי' קל"א).

ויאמר בנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (משנ"ב סימן תקס"ח ס"ק ג').

פרק ה סדר התפילה

עננו בשחרית

כט. בתפילת שחרית, אומר הש"ץ עננו בחזרת הש"ץ לפני ברכת רפאנו (טושו"ע סימן תקס"ו סעיף א').

שכח עננו

ל. אם טעה הש"ץ ושכח, אומר עננו בשומע תפילה (משנ"ב סי' תקס"ה ס"ק ג'). והיינו שכבר סיים ברכת רפאנו, ואמר ברוך אתה ה', אבל אם עדיין לא אמר את השם של חתימת הברכה, חוזר ואומר עננו עם חתימה, ואח"כ ברכת רפאנו (דרך החיים. משנ"ב סי' קי"ט ס"ק ט"ז).

סליחות

לא. לאחר חזרת הש"ץ אומרים סליחות (טושו"ע סימן תקס"ו סעיף ד').

קריאת התורה

לב. קוראים שלשה קרואים בתורה, ויחל משה וגו' (טושו"ע סימן תקס"ו סעיף א').

פסוקים שאומרים בקול

לג. הקהל אומרים "שוב מחרון אפך" ו"ה' ה' " בקול, אבל העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומר אותן פסוקים עם הקהל, רק אחרי שסיימו הקהל, אז קורא החזן עם העולה לתורה (שערי אפרים. משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק ג').

עלייה לתורה כשאינו מתענה

לד. מי שאינו מתענה, לא יעלה לתורה בתענית ציבור (שו"ע סי' תקס"ו סעיף ו) בשחרית בימי א'ג'ד'ו, ובקריאת התורה במנחה. או אם אין בדעתו להשלים התענית (דרך החיים. משנ"ב שם ס"ק כ').

ואם חל הצום ביום שני או חמישי, בשחרית לכתחילה לא יעלה ואם קראוהו מותר לו לעלות (דדעת המג"א סי' תקס"ו ס"ק ח' שגם לכתחילה מותר לעלות, והא"ר ומאמ"ר חולקים. משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק י"ט).

כמה מתענים

לה. כשחל הצום באחד מימי א'ג'ד'ו, בשחרית ובמנחה, קוראים ויחל רק בעשרה מתענים (משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק י"ד מביא א"ר ופמ"ג), ויש שנהגו שאפילו אם יש שבעה מתענים יכולים לומר עננו ולקרוא ויחל (שע"ת סי' תקס"ו ס"ק ד', משנ"ב ס"ק י"ד).

בס' צמח צדק (המילואים ח"א ס"ח) כתב, קריאת ויחל בד' צומות גם אם יש בביהכ"נ רק ג' מתענים. אמירת עננו כברכה בפני עצמה אם יש ג' מתענים ועוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור (מביאו בשערי הלכה ומנהג או רכ"ד).

ש"ץ נתמלא זקנו

לז. בתענית ציבור, הש"ץ יהא רק מו' שנתמלא זקנו (ט"ז סי' נ"ג ס"ק ב' משנ"ב שם ס"ק כ"ד), ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (ט"ז שם, שכבוד הציבור היינו כבוד שמים שכוונתם לכבוד השי"ת שיהא ש"ץ ראוי להמליץ בעד הקהל. פמ"ג שם)

בישיבות קטנות שרובם נערים אין לחוש (בית ברוך, בחיי אדם כלל כ"ט ס"ק מ"ה). הליכות שלמה פ"ב הע' 76).

שליח ציבור בטלית

לז. בתענית במנחה יש נוהגין שהשליח ציבור מתעטף בטלית. וגם הבעל קורא מתעטף בטלית (הקריאה היא בי"ג מדות, ואי' בגמ' ר"ה י"ז: שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למושה סדר תפלה וכו'. הליכות שלמה קרה"ת פ"ב סעיף כ')

פרק ו תפילת המנחה

קריאה ומפטיר במנחה

לח. במנחה קורין בתורה ויחל מושה (שו"ע סימן תקס"ו סעיף א') ומפטירין דרשו (רמ"א סימן תקס"ו סעיף א').

בני עדות המזרח אינם מפטירים, לכן לא יעלה לעלייה השלישית. ואם עלה יברך ויפטיר כמנהג המקום (ישכיל עבדי ח"ו סי' ט'. תשו' דברי יציב או"ח סי' רמ"ח).

ענו במנחה

לט. בתפילת המנחה אומר גם יחיד ענו בשומע תפילה (שו"ע סי' תקס"ה סעיף א' וסעיף ג').

אם שכח, אומרו לפני יהיו לרצון (שם סעיף ב'. משנ"ב ס"ק ו' ז'. ובשעה"צ שם ס"ק ו' שבדיעבד, יכול לומר אף אחר יהיו לרצון כיון שלא עקר רגליו עדיין).

נשיאת כפיים

מ. בתפילת המנחה בארץ ישראל נושאים הכהנים כפיהם (שו"ע סימן תקס"ו סעיף ח') ובחוץ לארץ יאמר הש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת וכו' (משנ"ב שם ס"ק כ"ג).

נשי"כ מנחה גדולה - פלג המנחה

מא. בתענית ציבור נושאים כפיים, מזמן פלג המנחה (שו"ע סימן קכ"ט סעיף א', סמוך לשקיעת החמה. לוח אר"י להגרימ"ט).

מב. ישנם בני אשכנז הנוהגים לישא כפיהם גם מזמן מנחה גדולה (חזו"א או"ח סימן כ'. מוע"ז ח"ח סי' רמ"ה. בתשו' רב פעלים ח"ד סימן ה' שגם במנחה גדולה אומר הש"ץ או"א ברכנו וכו').

כהן שאינו מתענה

מג. כהן שאינו מתענה, יש נוהגין שאינו נושא את כפיו הלכך צריך לצאת חוץ לביהכ"נ לפני רצה (פרי חדש סימן קכ"ט ס"ק א'. מחזיק ברכה קו"א אות א'. כפה"ח סימן קכ"ט ס"ק ה').

ויש מתירין לו לומר ברכת כהנים (מקו"ח סי' קכ"ז. לוח אר"י לגרימ"ט שיעלה רק אם אין כהן אחר. בהליכות שלמה (פי"ג ס"י) שיעלה גם אם יש רק עוד כהן אחד. מועדי קודש יוד"כ פ"א הע"ב 211).

ש"ץ שאינו מתענה

מד. מוי שאינו מתענה, לא יתפלל לפני התיבה כש"ץ (שו"ע סימן תקס"ו סעיף ה) ואם הוא רק לוקח כדור - תרופה מרה, נחשב שהוא צם (ראה בה"ט סי' תקס"ז ס"ק ז'. הלכות קטנות ח"ב סי' צ"ז).

עלייה לתורה במנחה

מה. מוי שאינו מתענה לא יעלה במנחה לקרוא בתורה (שו"ע סימן תקס"ו סעיף ו, משנ"ב ס"ק י"ט).

הגבה גלילה והוצאה

מו. להגבה וגלילה וכן להוצאה והכנסה אין מניעה לכבד את מוי שאינו מתענה (מטה אפרים סימן תר"ב סעיף ט"ו. שערי אפרים שער א' סעיף י"ב).

בערוך השולחן סי' קל"ה סעיף י"ד כתב, שנ"ל דשום כיבוד אין ליתן למוי שאינו מתענה, כמו הגבה, גלילה, הוצאה והכנסה).

אוכל שיעורים

מוז. ואם הוא אוכל או שותה "שיעורים" מותר להיות ש"ץ ולעלות לתורה ולומר עננו בתפילה (תשו' מהר"ם שיק סי' ר"צ. לב אברהם סי' תקנ"ט בשם הגרש"ז אויערבאך. שש"כ פ"ט הע' קכ"ב).

פרק ז עננו

עננו לילדים

מת. אין צורך לחנך קטן לומר עננו, אבל אם הקטן רוצה, יכול לומר (ראה שבט הלוי ח"ח סימן קל"א).

עננו לאוכל

מט. חולה שצריך לאכול בתענית, לא יאמר עננו בתפילה (בה"ל סימן תקס"ה ד"ה בין יחיד מהמאמר מרדכי ס"ק א'. רבבות אפרים ח"ב עמוד ר"פ. בתשו' שבט הלוי ח"ח סי' קל"א ביאר, כיון שאינו מתענה כלל לכן לא יאמר עננו. אבל כששכח ואכל, שחייב להמשיך ולצום (משנ"ב סי' תקס"ח ג', יאמר עננו).

פרק ח הנהגות בצום

נגינה

נ. יש להימנע מלשמוע נגינה מכלי זמר וריקודין ומחולות ביום התענית (קיצושו"ע סימן קכ"ב סעיף א').

צדקה

נא. מנהג לתת צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא, (תוס' פ"ג דמגילה) ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב, וכן נוהגין בכמה קהילות להכריז ליתן כופר נפש (משנ"ב סימן תקס"ו ס"ק י"ב בשם א"ר).

רמזי צדקה

נב. איתא בתוס' מגילה (כ"א. ד"ה הקורא): הטעם שמפטיר במנחה בתענית ולא בשחרית, משום דכתיב בה שמרו משפט ועשו צדקה (ישיהו נ"ו) ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ומש"ה נכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה.

באליהו רבה (סי' תקס"ו ס"ק ב) כתב בטעם לדבר, 'תענית' הוא אותיות "תת עני".

נישואין אור ל"י

נג. נישואין אור ליום התענית, ראוי להימנע לכתחילה, אם אין צורך מיוחד (הליכות שלמה פ' י"ג א') ויש מתירים לערוך נישואין ולנגן בסעודה (הגרי"ש אלישיב שערי נחמה ס"ו. ראה עוד אג"מ ח"א ס"י קס"ח. דברי משה ס"י ל"ג ג').

נישואין ב"י בטבת

נד. ביום עשרה בטבת אין עורכים נישואין, אבל במוצא, מותר. (בה"ל סי' תקנ"א ס"ב ד"ה מר"ח הביא מא"ר (תקנ"א א') פמ"ג (א"א ס"ק י') דיש להחמיר ב"י בטבת כמו מר"ח אב עד התענית. והגם שהמהרש"ם דע"ת כתב שהוא ט"ס בא"ר אבל בס' פרי השדה (ח"ד סי' ס"ב) ושבת הלוי החמירו לענין נישואין).

בר מצוה

נה. סעודת בר מצוה מותר לערוך בליל התענית (דגול מרבבה סי' תקס"ח) וכן במוצאי התענית (מג"א סי' תקס"ח ס"ק י'. וכן הורה בעל שבת הלוי).

פרק ט ברית מילה בי בטבת

נו. כשיש מילה בצום י' בטבת אומרים סליחות בבית הכנסת (שו"ע סימן קל"א סעיף ה') ויש נוהגין לקצר בסוף הסליחות (משנ"ב שם ס"ק כ"ח. צי"א ח"ו סימן ט') ומסיימים ב"לד' א' הרחמים והסליחות". ואין אומרים תחנון (שו"ע סי' קל"א סעיף ה').

סליחות

נו. בעל הברית לא יאמר הסליחות (שע"ת סימן קל"א ס"ק ט"ו).

צום

נח. בעל הברית צריך לצום בתענית עשרה בטבת (ראה בה"ל סי' תקמ"ט ד"ה חייבים).

נט. כוס שמברכים עליו בזמן הברית, נותנים לילד לטעום במקום המברך (שו"ע יו"ד סימן רס"ה סעיף ד' ברמ"א).

מציצה

ס. הרבה פוסקים מתירים למוהל לעשות מציצה במשקה כהרגלו (מהר"ם שיק סי' שט"ו. מהר"י אסאד יו"ד סי' ר"ס. קצה המטה במטה אפרים סי' תרכ"א ס"ק י"א).

פרק י פדיון הבן

סא. פדיון הבן שזמנו ביום צום עשרה בטבת, ישנם שעושים את הפדיון ביום, ואת הסעודה בלילה לאחר תפילת מעריב וגמר הצום. ואבי הבן והכהן מתענים ומשלימים את הצום.

(ראה משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק כ' מהמג"א. ובשבט הלוי, ח"ו סי' ע' יא.)

בתשו' האלף לך שלמה (סי' שמ"ט), שיש שעושים את הפדיון סמוך ללילה לחוש לדעת התה"ד (סי' רס"ט) המובא בש"ך (יו"ד סי' ש"ה יב) שמושם פרסום המצוה, שהוא טעם הסעודה, עדיף להסמוך הפדיון לסעודה ככל האפשר.

סב. ויש שנהגו לעשות את הפדיון במוצאי הצום והסעודה מיד לאחריו (חכמת אדם סי' קמ"ה ס"א. קצש"ע סי' קס"ד ס"ג).

פרק יא

עשרה בטבת בערב שבת

א. אין עשרה בטבת חל בשבת (ראה שו"ע סי' תכ"ח סעיף ב', ובסי' תק"נ משנ"ב ס"ק ח') אבל ביום ששי יכול לחול.

רחיצה

ב. מתרחצין בערב שבת לכבוד שבת (ב"ח וא"ר סי' תק"נ ס"ק ב'. משנ"ב ס"ק ו'). ומותר להסתפר וליטול ציפורניים (מבית לוי. חוט שני שבת ח"ד).

טעימת תבשיל

ג. ביו"כ ותשעה באב, אסור לטעום מאכל, בכדי לדעת אם חסר מלח וכדו', אפילו בכדי לפלוט אותו מיד.

בשאר תעניתים, דעת השו"ע (סי' תקס"ז) שמוותר לטעום התבשיל ולפלוט, והרמ"א כתב שאין לטעום התבשיל אפילו אם פולט (רמ"א סימן תקס"ז סעיף א'. פמ"ג א"א סימן ר"ג ס"ק א').

ד. במקום סעודת מצוה, לכבוד שבת, יש להתיר לטעום התבשיל, רק בכדי לברר אם צריך להוסיף מלח וכדו', וליזהר לא לבלוע, ומיד לפלוט (חיי אדם כלל קל"ב סי"ט. משנ"ב סי' תקס"ז ס"ק ו'. כפה"ח ס"ק י').

מצוה לטעום מכל תבשיל בכל ער"ש, כמ"ש טועמיה חיים זכו (שו"ע סי' ר"ג משנ"ב ס"ק ב') היום מסתפקים בטעימה מאחד התבשילים (ליקוטי מהרי"ח)

תפילת מנחה

ה. מקדימים קצת להתפלל מנחה מפני קריאת התורה של התענית ונשיאת כפיים מבעוד יום (מנהגי א"י תעניות סי' כ"ח)

קריאת התורה, נפילת אפים

ו. במנחה קורין ויחל ובאשכנז מפטירין 'דרשו את ד' בהמצאו. ואין אומרים וידוי ונפילת אפים במנחה (רמ"א סי' תק"ו סעיף ג'. משנ"ב ס"ק י"א)

עננו, אבינו מלכינו

ז. בתפילת שמו"ע אומרים עננו. אין אומרים אבינו מלכינו במנחה בערב שבת (משנ"ב סי' תר"ב ס"ק ג').

השלמת התענית

ח. תענית ציבור יש להשלים עד צאת הכוכבים לכן אפילו אם סיימו התפילה קודם, אין לקדש עד צאת הכוכבים (רמ"א סימן רמ"ט סעיף ד' מהמהרי"ל ובמשנ"ב שם ס"ק כ"א).

קידוש

ט. לאחר תפילת ערבית, יראה לא להתעכב ולקדש, כדי שלא יהא מעונה בשבת ללא צורך. (ראה שולחן הטהור זר זהב ס"ק ד'. תהל"ד ס"ק ד' דהיכי שא"צ להתענות יש איסור בדבר. ובמשנ"ב סי' רע"א ס"ק א' בפרט שאין לעכב את בני הבית או אורחים השרויים בצום).

שעה שישית

י. הנוהגים להימנע מלקדש (תשו' מהרי"ל סי' קנ"ב. מג"א סי' רע"א ס"ק א') בשעה שישית, (בא"י, בין 5.40 ל-6.40), בשבת זו אינם נמנעים, בגלל איסור תענית בשבת, ובגלל חולשה.

(מובא מהרה"ק רבי שמעון מיעראסלאוו, כשהיה מקדש בין שעה שישית לשביעית היה אומר הפיוט: אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים וכו' ויציל נפשותינו מן השעות הרעות וכו').

קידוש במקום סעודה

יא. מי שצם וקשה לו או לה, להמתין עד שיחזרו בני הבית מבית הכנסת ויקדשו, מותר, בצאת הכוכבים לקדש, ולאכול מיד כזית מזונות.

(במשנ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"ו שאפשר לעשות כן. והנה בליל שבת רגילה נמנעו מלעשות קידוש במקום סעודה על מזונות, כיון שעיקרו מהתורה, וישנם פוסקים שאין יוצאים ידי"ח קידוש במקום סעודה אלא בסעודה גמורה של פת. עי' שו"ע סי' רע"א ובדברי רעק"א מובא בבה"ל ד"ה מיד, גר"א, מעשה רב ס"ק קכ"ב מובא בה"ל סי' רע"ג).

שתיית קפה

יב. אם זקוק, יכול לשתות קפה אחרי קידוש אבל לא יאריך בזה, בכדי שלא לעשות הפסק בין הקידוש לסעודה. ואינו מברך על השתייה אם היה בדעתו לשתות קפה בשעה שקידש. (ראה שו"ע סימן קע"ד סעיף ב' ובמשנ"ב ס"ק ג').

יג. אם ברצונו לשתות קפה עם חלב, עדיף לשתות אחרי קידוש ולפני נטילת ידים לסעודה. (והגם שצריך קידוש במקום סעודה, כשנטל ידים אח"כ, לא נחשב לסעודה חדא)

(המג"א בשו"ע או"ח סי' תצ"ד כתב מיו"ד סי' פ"ט שאין צורך להפסיק בברכהמ"ז בין גבינה רכה לבשר, וכן פסק המשנ"ב שם ס"ק ט"ז. אבל לכתחילה עדיף להפסיק בין מאכל חלבי לבשר ולא לאכלם בסעודה אחת, וזה"ק משפטים ח"ב ככ"ה. בית יוסף או"ח סי' קע"ג. של"ה שבועות. דרכי תשובה סי' פ"ט ס"ק י"ט)

ובמושקה קפה עם חלב ספק אם צריך להפסיק, מפני שבשו"ע יו"ד סי' פ"ט סעיף ב' כתוב אכל גבינה, ולא שתייה. ראה תשובות והנהגות ח"ב סי' ש"צ.

פדיון הבן

יד. פדיון הבן שחל בי' בטבת שבערב שבת, יש שנהגו לדחותו למוצאי שבת (גר"ש אלישיב. חוט שני).

יום דין

כתב החתם סופר, אי' בחז"ל, כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו. נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש. וזהו בכל פעם שמגיע אותו יום של עשרה בטבת שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבים בית דין של מעלה וגוזרים החורבן של כל שנה ושנה.

(תורת משה דרוש לו' אדר)

להטהר ולשוב בתשובה

בעצם היום הזה יש ליטהר ולשוב בתשובה, ולכך נגזר אז גלות על ישראל, שגם כן אדם הראשון קבל על עצמו כן. ולכך מימים אלו והלאה יש לשוב בתשובה. וכן הוא השנה בתקופת עץ הדעת טוב ורע, ט' וי"ד לרעה, ואחר כך לטובה תקופת ניסן, יוד בו – נס גדול נעשה בו כנודע, והוא ענין שבת הגדול, ונבקע הירדן, ט' תמוז לעת ערב, אתחלתא דעשירי, נבקעה העיר בראשונה כדכתיב, וכמבואר בירושלמי, בתשרי – העשירי יהיה קודש לדי' צום הנבחר, ולא היו ימים טובים לישראל כמוהו, ולכך כל הפרעניות היו בתשיעי ועשירי, כמו ט' בטבת וט' לתמוז, וכל טוב בעשירי

(יערות דבש, ח"ב דרוש י"ב)

צום בעיקר מפני התשובה

הרמב"ם (רפ"ה מתענית) כתב, יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי תשובה ויהי זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם ע"כ.

הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתנו שהיינו חושבים שהתעניתים הללו אינם על דרך התשובה

(תשו' חתם סופר או"ח סי' ר"ח)

יעקב אבינו נקבר בעשרה בטבת

חשבון נפלא העלה החתם סופר בדרשות (דרוש לו' טבת תקצ"ד), דאי' במדרש, שיעקב אבינו נולד ומת ביום א' דסוכות, ובפרשת ויחי, כתיב "ויבכו אותו מצרים שבעים יום" היינו ארבעים לחניטה ושלשים לבניה,

ואח"כ כתיב "ויעל יוסף לקבור את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים, וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו" ואח"כ עשו מספד עוד שבעה ימים כמ"ש "ויבואו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאוד ויעש לאביו אבל שבעת ימים", ועוד ארכה להם הדרך ללכת ממצרים למערת המכפלה אשר בארץ ישראל, ואי' ברמב"ן (פ' מקץ) שהוא מהלך של שמונה ימים. נמצא הכל יחד פ"ה ימים.

ואם יעקב נס' בא' דסוכות, נמצא ט"ז ימים מתשרי עד יום המיתה, כי חודש תשרי הוא מלא. ונ"ט ימים ממרחשוון ומכסלו, אחד מלא ואחד חסר, ועוד עשרה מטבת, הא לך פ"ה ימים. נמצא שכלו פ"ה יום העשרה בטבת ובו ביום נקבר יעקב.

ויה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, עיר ציון תמלא,
ושם נשיר שיר חדש וברננה נעלה.

פרק יב ניטל

- א. בליל ניטל^א נמנעים רבים^ב מללמוד תורה.
- ב. בליל בין 24 – 25 לחודש דצמבר למניינם^ג, מחשבים הנוצרים יום זה כיום הולדת "אותו האיש" (ניטל = NATALE = לידה).
- בכמה מקומות מחשבים יום זה בליל שבין 6 - 7 בחודש ינואר למניינם^ד.
- ג. יש הנמנעים מללמוד תורה משקיעת החמה עד שעת חצות ליל.
- יש שהסבירו את הענין מכיון שאז רוח טומאה מתגבר בעולם ולכן נמנעו מללמוד תורה. דעת החתם סופר (אגרות סופרים ב') שיש לישון מוקדם ולהתעורר בחצות ולעסוק אז בתורה.
- ויש שהסבירו ההימנעות מלימוד התורה מפני שנמנע מכל יהודי יציאה מביתו בליל ניטל מפחד הנוצרים הפורעים שהיכו באכזריות כל יהודי שנמצא ברשות הרבים (טעמי המנהגים).
- בארץ ישראל, ישנם שאין נמנעים מללמוד תורה בליל זה.
- ד. בחו"ל יש הנמנעים מלערוך שמחות ושאר אירועים בליל זה^ה.

----- = מקורות וצינונים = -----

- א. מנהג זה נהגו בהרבה קהילות קדושות באשכנז, ומוזכרו היעב"ץ בספרו 'התאבקות' (עמ' ע"ב): בהגיע ליל כותי הוא ניטל, אפילו גאוני ארץ בטלים מלימודם ועוסקים בדברים אחרים. קובץ תשובות חתם סופר (סי' ל"א) מרבו הגר"נ אדלר. טעמי המנהגים (עמ' ת"ק).
- ב. ס' אוצר יד החיים (או' פ"ח) שהמהרש"א לא למד בליל ניטל. בתשו' ישראל (ח"ב סי' כ"א) שכן נהג המהר"ם שיק. ובס' מובא שכן נהג החתם סופר.
- וכן היה מנהג של רבים מתלמידי הבעש"ט. ובספרי הפוסקים לא הזכירו הרבה מזה, כנראה מאימת הצנזורה.
- ג. ביום זה חל תקופת טבת לרב אדא.
- ד. תקופת טבת לשמואל. במקורו, היה הניטל ביום 25 לדצמבר ולפי הלוח הגרגוריאני, הנהוג היום, אבל בעקבות הצורך לעדכן את הלוח לחישוב מדוייק, בשנת שמ"ב (1582) קבעה ועדת תוכנים ומלומדים בפקודת גרגוריוס, שיש להזיז את הלוח בעשרה ימים, מה 25 דצמבר, עד 7 ביאנואר, וכך נוצר החילוק של שני הימים.
- ה. בתשו' אגרות משה (אהע"ז ב' י"ג): ובדבר לעשות איזה שמחה בימי איד של נכרים אם הוא מצד אמונתם, אם בכוונה מחמת שהוא יום איד אסור מדינא, ואם בלא כוונה יש לאסור מצד מראית העין, וסעודת מצוה כמילה ופדה"ב יש לעשות אפילו בימי איד שלהן, דאין לאסור בשביל מראית עין סעודה המחוייבת, אבל סעודת בר מצוה טוב לדחות על יום אחר, ואף נישואין יש לקבוע לכתחילה על יום אחר.